

บทที่ 2

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษา เรื่อง “พัฒนาการของการศึกษาและฝึกอบรมด้านนิเทศศาสตร์ในประเทศไทย ” ผู้ศึกษาได้เสนอแนวคิด ทฤษฎี หลักการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และเสนอผลการศึกษาค้นคว้าตามลำดับ ดังนี้

1. การศึกษาและฝึกอบรมด้านนิเทศศาสตร์ในต่างประเทศ
2. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดหลักสูตรนิเทศศาสตร์ในประเทศไทย
3. แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการฝึกอบรม
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาและฝึกอบรมด้านนิเทศศาสตร์ในประเทศไทย

1. การศึกษาและฝึกอบรมด้านนิเทศศาสตร์ในต่างประเทศ

ในการศึกษาพัฒนาการของสาขานิเทศศาสตร์ ผู้วิจัยเลือกศึกษาความเป็นมาของวิชากรนิเทศศาสตร์จากต่างประเทศ เพื่อใช้พิจารณาเปรียบเทียบเนื้อหา ลักษณะการจัดการเรียนการสอนว่า ประเทศที่มีความแตกต่างกันในด้านนโยบายการปกครอง ฐานะ ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์มีความแตกต่างกันในการสอนนิเทศศาสตร์หรือไม่ อุปสรรคและปัญหาของการจัดสอนนิเทศศาสตร์ของกลุ่มประเทศต่าง ๆ เหล่านั้นมีอะไรบ้าง รวมทั้งวิเคราะห์ว่า การศึกษานิเทศศาสตร์ในประเทศดังกล่าวมีลักษณะคล้ายคลึงกับประเทศไทยหรือไม่ อย่างไร และไทยได้รับอิทธิพลจากนานาประเทศดังกล่าวมากน้อยเพียงใด ทั้งนี้ เพื่อนำปัญหาที่เกิดขึ้นจากข้อมูลของประเทศเหล่านั้นมาใช้เป็นข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ในประเทศไทย

เมื่อพิจารณาการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ในต่างประเทศ อาจจำแนกโดยอาศัยเกณฑ์ทางด้านอุดมการณ์ทางการเมืองและสภาพสังคมได้เป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

1. สหรัฐอเมริกา
2. กลุ่มประเทศยุโรปตะวันตก
3. กลุ่มประเทศยุโรปตะวันออกและรัสเซีย
4. กลุ่มประเทศในทวีปเอเชีย

1.1) การศึกษานิเทศศาสตร์ในสหรัฐอเมริกา

การศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ ในเชิงวิชาการนั้น มีมานานกว่าศตวรรษแล้ว แต่อยู่ในลักษณะของการศึกษาร่วมกับศาสตร์สาขาอื่น ต่อมา จึงเป็นรายวิชาที่แทรกอยู่ตามคณะต่างๆ แล้วได้เริ่มตั้งเป็นคณะในมหาวิทยาลัยขนาดใหญ่ จวบจนถึงเมื่อปี ค.ศ.1972 พบว่า มีนักศึกษาที่เรียนสาขานิเทศศาสตร์ถึง 41,691 คน และมหาวิทยาลัยที่สอนด้านนี้ 166 แห่ง

ช่วงก่อน ค.ศ.1960 หลักสูตรระยะแรกเริ่มของการศึกษานิเทศศาสตร์ในสหรัฐอเมริกา จะเน้นศึกษาในวิชาที่เกี่ยวกับผลกระทบและอิทธิพลของสื่อ โดยใช้เหตุการณ์จากสงครามโลกเป็นกรณีศึกษา และเน้นในด้านการฝึกฝนการใช้เทคนิค เพื่อรองรับต่อการพัฒนาเทคโนโลยีทางการสื่อสารที่ทันสมัยขึ้น ต่อมา จึงเน้นด้านการใช้สติปัญญา ความคิด และการประยุกต์ใช้มากขึ้น (รจิตลักษณ์ แสงอุไร, 2525:53) ส่วนการศึกษาในระดับปริญญาโทและปริญญาเอก มุ่งที่การเตรียมนักวิชาการ เพื่อถ่ายทอดศาสตร์แขนงนี้ (May Katzen, 1975 : 11)

แต่ในระยะต่อมา หลังค.ศ.1960 เมื่อพิจารณาในเนื้อหาการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ของสหรัฐอเมริกาพบว่า เริ่มให้ความสำคัญกับการสอนวิชาการมากขึ้น การสอนทักษะทางวิชาชีพจะไม่เน้นมากนัก โดยมีแนวคิดว่าการถ่ายทอดความรู้ในสาขาวิชานิเทศศาสตร์ไม่ควรมุ่งเพียงตอบสนองตลาดแรงงานในวงการหนังสือพิมพ์หรือสื่อกระจายเสียงเพียงอย่างเดียว หากแต่ควรตอบสนองต่อความต้องการที่จะเรียนรู้ของนักศึกษา ทั้งนี้ เพื่อเป็นการยกระดับมาตรฐานให้กับประชาชนและต่อแวดวงนิเทศศาสตร์ (May Katzen, 1975 : 260)

ปัจจุบัน การศึกษานิเทศศาสตร์ในสหรัฐอเมริกาให้ความสำคัญกับ 3 องค์ประกอบหลักของหลักสูตร คือ แนวคิดและความเข้าใจเกี่ยวกับการสื่อสารมวลชน การฝึกปฏิบัติ-การฝึกงานในมหาวิทยาลัย และการฝึกงานภายนอก โดยจัดให้มีหมวดวิชาโท 15 หน่วยกิต และวิชานอกสาขา 18 หน่วยกิต ซึ่งในอนาคต การจัดการหลักสูตรมีแนวโน้มวางแผนการศึกษาในลักษณะ Double Degree คือ เรียน 2 หลักสูตรในเวลาเดียวกัน และเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วได้รับ 2 ปริญญา

เบื้องหลังปรัชญาการศึกษาดังกล่าวของสหรัฐอเมริกา คือการพิจารณาว่า การศึกษาด้านนิเทศศาสตร์เป็นสาขาวิชาที่ควรนำไปใช้ในลักษณะสัมพันธ์กับศาสตร์แขนงต่าง ๆ จึงควรศึกษาควบคู่ไปกับสาขาอื่น ทั้งนี้ เพื่อจะได้สามารถนำความรู้ด้านการสื่อสารมวลชนไปประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสม ซึ่งในประเทศไทยปัจจุบันยังไม่มีการศึกษาและแนวคิดในลักษณะดังกล่าว แต่จะเน้นความสำคัญของการศึกษาดัวสื่อมากกว่าจะศึกษาสื่อกับสาขาอื่น

1.2) การศึกษานิเทศศาสตร์ในกลุ่มประเทศยุโรปตะวันตก

แม้ว่าการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์อย่างจริงจังจะเริ่มต้นในสหรัฐอเมริกา หากแต่ได้รับความสนใจเป็นอย่างมากในยุโรปตะวันตกช่วงปลายศตวรรษที่ 19 หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยประเทศที่จัดการศึกษานิเทศศาสตร์อย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมและเก่าแก่ประเทศหนึ่งในระยะเริ่มแรก คือ เยอรมัน ซึ่งเริ่มต้นการศึกษาด้วยการสอนและวิจัยด้านหนังสือพิมพ์มาแล้วตั้งแต่ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1

จวบจนกระทั่งถึงสงครามโลกครั้งที่ 2 หลายประเทศได้ให้ความสนใจที่จะบรรจุการศึกษาสาขานี้เข้าในระบบ การศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ของมหาวิทยาลัยในยุโรปอย่างจริงจังเริ่มต้นที่ประเทศอังกฤษ ซึ่งความนิยมศึกษาวิชาการสื่อสารมวลชนเกิดขึ้นและมีบันทึกเป็นไว้หลักฐานเมื่อช่วงทศวรรษที่ 1960 โดยเป็นการศึกษาสาขาภาพยนตร์ที่มหาวิทยาลัยลอนดอนในปี 1967 เน้นหนัก

ไปที่การสอนด้านหนังสือพิมพ์ จากนั้น จึงขยายตัวสู่การศึกษาด้านการแสดง วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์

ในช่วงทศวรรษที่ 1960 ดังกล่าว นักวิชาการชาวอังกฤษและอาจารย์มหาวิทยาลัยในยุโรปจำนวนไม่น้อยได้รับทุนจากรัฐบาลให้ไปศึกษาด้านนิเทศศาสตร์เพิ่มเติม เช่น Kurt Lewin, Paul Lazarsfeld และ Theodore Adorno บรรดานักคิดเหล่านี้ได้นำแนวคิดที่รับมาถ่ายทอดต่อให้แก่ นักศึกษา ดังนั้น เนื้อหาและรูปแบบการศึกษาสาขาวิชาในยุคนั้นยุคแรกของการเปิดดำเนินการสอนด้านนิเทศศาสตร์จึงยังคงดำเนินไปในแนวทางที่คล้ายคลึงกับสหรัฐ และมีการศึกษาเรื่องผลกระทบของสื่อตามแบบจำลอง 5 Model คือ ศึกษา Who, What, When, Where และ Why (Everett M. Roger : 1994 : 14)

1.3) การศึกษานิเทศศาสตร์ในกลุ่มประเทศยุโรปตะวันออกและรัสเซีย

ก) สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนเยอรมัน

สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนเยอรมัน หรือชื่อเดิม คือ เยอรมันตะวันออก ให้ความสำคัญต่อการศึกษานักหนังสือพิมพ์มาก ด้วยมุ่งจะใช้การศึกษาด้านนี้ถ่ายทอดอุดมการณ์ทางการเมืองตามแนวคิดของ มาร์กซ์-เลนิน แก่นักศึกษาที่จะนำเอาไปใช้ปฏิบัติงานในอาชีพหนังสือพิมพ์ แต่มาช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จึงให้ความสนใจศึกษาในแขนงอื่น คือ วิทยุและโทรทัศน์ นิตยสาร วาทวิทยา ในลักษณะของการสัมพันธ์กับศาสตร์อื่นประกอบไปด้วย (May Katzen, 1975 : 105)

ในการศึกษาตามหลักสูตรนิเทศศาสตร์ของเยอรมันตะวันออก กำหนดคุณสมบัติของผู้เข้าศึกษาว่า ต้องสำเร็จการศึกษาระดับมัธยมปลายและผ่านการฝึกอบรมด้านหนังสือพิมพ์ วิทยุกระจายเสียงหรือวิทยุโทรทัศน์มาแล้วอย่างน้อย 1 ปี ซึ่งคล้ายกับเกณฑ์การรับเข้าศึกษาตามหลักสูตรหนังสือพิมพ์ของไทยในระยะแรก สำหรับการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว นักศึกษาจะได้รับการศึกษาฝึกปฏิบัติเกี่ยวกับการใช้สื่อแต่ละประเภทเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดอุดมการณ์ทางการเมืองไปสู่ประชาชน โดยใน 3 ปีแรกจะศึกษาหลักการปฏิบัติงานด้านสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ การใช้เทคนิคจิตวิทยาในการปฏิบัติงานกับมวลชน การใช้การสื่อสารมวลชนสร้างความสัมพันธ์กับผู้บริหาร และการวางแผนสื่อ จากนั้น เมื่อเข้าสู่ปีที่ 4 นักศึกษาต้องฝึกงานภายนอก รวมทั้งเขียนบทความหรือศึกษาค้นคว้าในประเด็นใดประเด็นหนึ่งต่อไปนี้

- ลัทธิมาร์กซ์-เลนิน
- การสร้างระบบการเมือง การทหารของสหภาพโซเวียตหรือเยอรมัน
- ทฤษฎี และการฝึกปฏิบัติด้านการสื่อสารมวลชน

ข) รัสเซีย

รัสเซียเริ่มการศึกษานิตยสารสาขาวิชาในนิเทศศาสตร์อย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมชัดเจนตั้งแต่ ค.ศ.1921 เป็นการศึกษาสาขาวารสารศาสตร์ คล้ายกับการจัดการสอนด้านนิเทศศาสตร์ของไทยที่เริ่มต้นด้วยการศึกษานิตยสารหนังสือพิมพ์ โดยมีวัตถุประสงค์ คือ ฝึกอบรมบุคลากรให้เป็นนักหนังสือพิมพ์เพื่อเป็นกระบอกเสียงให้แก่รัฐ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่อุดมการณ์ทางการเมือง

ของพรรคคอมมิวนิสต์ไปสู่ประชาชน ต่อมา การศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ในรัสเซียจึงได้ขยายไปในสาขาอื่นๆ โดยมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงที่สุดในขณะนั้น คือ มหาวิทยาลัยมอสโก ซึ่งจัดการศึกษาด้านวารสารศาสตร์ที่ใหญ่ที่สุดในประเทศ ได้เปิดสอนใน 7 สาขา คือ

1. การศึกษาและฝึกปฏิบัติงานหนังสือพิมพ์
2. การบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ และพิมพ์วารสาร
3. เทคนิคการผลิตหนังสือพิมพ์และสื่อมวลชน
4. ประวัติศาสตร์ สิ่งพิมพ์ และวรรณคดีรัสเซีย
5. ประวัติศาสตร์หนังสือพิมพ์
6. รูปแบบการเขียนภาษารัสเซีย
7. ประวัติศาสตร์หนังสือพิมพ์และวรรณคดีของโลก

เมื่อพิจารณารายสาขาวิชาที่เปิดสอน จะพบว่า การศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ในรัสเซียเน้นการสอนในสื่อสิ่งพิมพ์ เป็นที่น่าสนใจว่า ลักษณะเนื้อหาของหลักสูตรจะมุ่งเน้นที่การศึกษาใน 2 ด้านหลัก คือ ประวัติศาสตร์และเทคนิควิธีการ ในลักษณะที่เป็นการศึกษาเฉพาะเรื่องราวเกี่ยวกับรัสเซีย โดยมีให้ความสำคัญต่อการศึกษาริบทภายนอก อันเป็นภาพสะท้อนถึงการปิดตัวเองและยึดตนเองเป็นศูนย์กลางในการศึกษา ตามแนวคิดทางอุดมการณ์ของประเทศสังคมนิยม ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะการเป็นประเทศ “หลังม่านเหล็ก” ในยุค 10 - 20 ปีที่ผ่านมา

ในปัจจุบัน การศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ในรัสเซียมิได้มุ่งเฉพาะสนใจเพียงด้านหนังสือพิมพ์เท่านั้น หากแต่ยังเน้นไปที่การกระจายเสียง นิตยสาร และการพิมพ์ รวมถึงการผลิตภาพยนตร์ด้วย ตามสภาพความเปลี่ยนแปลงทั้งทางการเมืองและเทคโนโลยีที่มีพัฒนาการมากขึ้น

1.4) การศึกษานิเทศศาสตร์ในทวีปเอเชีย

การศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ของประเทศแถบเอเชียประสบปัญหาไม่น้อยในด้านการบริหารจัดการหลักสูตร โดยเฉพาะประเทศที่เพิ่งได้รับเอกราชจากการเป็นอาณานิคมของประเทศตะวันตก ทั้งนี้ เนื่องด้วยค่านิยมในการศึกษาซึ่งทวีจำนวนขึ้น แต่ขาดผู้ชำนาญการโดยเฉพาะด้านการกระจายเสียง ทั้งนี้ รัฐบาลของแต่ละชาติต่างมุ่งหวังตรงกันที่จะให้สื่อมวลชนแสดงบทบาทเป็นผู้รับใช้รัฐในฐานะสื่อในการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจและการเมือง อาทิเช่น การนำไปสู่การอ่านออกเขียนได้ ความรู้เกี่ยวกับการคุมกำเนิด การพัฒนาเกษตรกรรม แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นปรากฏว่า การทำหน้าที่ดังกล่าวยังไม่บรรลุตามจุดมุ่งหมายเท่าที่ควร ด้วยปัจจัยหลายประการมาเป็นข้อจำกัด เช่น ตัวผู้สอนขาดความรู้ความชำนาญเฉพาะด้าน ผู้เรียนขาดพื้นฐานพอที่จะศึกษาต่อในระดับสูงขึ้นไป ขาดผู้สอนที่เป็นอาจารย์สอนเต็มเวลา ดำรงที่เป็นภาษาประจำชาติยังมีอยู่น้อย โดยมักแปลมาจากภาษาอังกฤษเป็นส่วนใหญ่ ทำให้ยากต่อความเข้าใจและไม่สอดคล้องกับสภาพสังคมในประเทศด้วย

ก) กลุ่มประเทศเอเชียตะวันออก

ในเอเชีย การศึกษาด้านการสื่อสารมวลชนนับว่า อยู่ในขั้นเริ่มต้นและเพิ่งเติบโต การจัดการเรียนการสอนอย่างจริงจัง เริ่มต้นอย่างชัดเจนในกลุ่มประเทศแถบเอเชียตะวันออก โดยเฉพาะที่ประเทศจีนในช่วงกลางทศวรรษที่ 1930 ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 มีมหาวิทยาลัยถึง 10 แห่งที่เปิดสอนในสาขานิเทศศาสตร์โดยได้รับอิทธิพลสำคัญมาจากแนวทางการศึกษาของสหรัฐอเมริกา

ส่วนในประเทศญี่ปุ่น กล่าวได้ว่า ให้ความสำคัญต่อการศึกษานิเทศศาสตร์มากกว่าประเทศอื่นในเอเชีย พบว่า ใน ค.ศ.1968 มีสถาบันการศึกษาที่เปิดสอนด้านดังกล่าวถึง 800 กว่าแห่งทั่วประเทศ ลักษณะการเรียนการสอนจะได้รับอิทธิพลมาจากแนวการศึกษาแบบเยอรมันและสวิสเซอร์แลนด์ แม้ว่าในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลทหารเข้ามาควบคุมสื่ออย่างเข้มงวด อันส่งผลต่อการชะลอตัวของศาสตร์แขนงนี้ แต่หลังจากสงครามสิ้นสุดลงสาขานิเทศศาสตร์ก็ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวางภายใต้การสนับสนุนของรัฐบาล โดยเริ่มจากการศึกษาทางด้านหนังสือพิมพ์ จากนั้นจึงเป็นสื่อกระจายเสียงและสื่อโทรคมนาคม เนื้อหาของศึกษาจะกล่าวถึงทั้งด้านเทคนิคการใช้และแนวคิดทฤษฎีในเชิงจิตวิทยาสังคม อย่างไรก็ตาม การสอนด้านนิเทศศาสตร์ในญี่ปุ่นจะไม่เน้นศึกษาทฤษฎีสื่อมากนัก และได้เน้นการสอนทักษะด้านการเขียนหรือการพูดเพื่อนำไปปฏิบัติงานในวิชาชีพสื่อ แต่จะเน้นการศึกษาการประยุกต์ใช้สื่อร่วมกับอาชีพอื่น ๆ เช่น การเกษตร เป็นต้น

ประเทศไต้หวันนับเป็นประเทศแรก ๆ ในเอเชียซึ่งพยายามผลักดันให้มีการจัดวิชาที่เกี่ยวกับการฝึกอบรมทางด้านนิเทศศาสตร์ โดยเริ่มต้นการศึกษาด้านหนังสือพิมพ์ใน ค.ศ.1918 จากนั้นก็มีการขยายตัวอย่างกว้างขวางอันเนื่องจากการขยายตัวของอุตสาหกรรม เนื้อหาของหลักสูตรได้รับอิทธิพลจากการศึกษาของสหรัฐอเมริกา เนื่องจากอาจารย์ผู้สอนส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาจากประเทศสหรัฐอเมริกา สาขาที่เปิดสอนมีทั้งวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ โฆษณา ประชาสัมพันธ์ รวมถึงสื่ออิเล็กทรอนิกส์ รวมทั้งได้บรรจุวิชาเลือกใน 5 สาขาให้นักศึกษาเลือกเรียน คือ นิเทศศาสตร์ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และบริหารธุรกิจ

เกาหลีใต้ เป็นอีกประเทศหนึ่งที่มีพัฒนาการด้านการศึกษานิเทศศาสตร์ในระดับสูงของทวีปเอเชีย โดยลักษณะที่แตกต่างไปจากการศึกษานิเทศศาสตร์ของไทย คือ จะให้ความสนใจศึกษาวิชาวิจัยควบคู่ไปกับการศึกษาวิชาสื่อสารมวลชน โดยเริ่มจัดการศึกษาขึ้นเป็นครั้งแรกที่วิทยาลัย Hong IK ใน ค.ศ.1954 การศึกษานิเทศศาสตร์ของเกาหลีใต้ จัดการสอนทั้งในระดับปริญญาตรีและโท รวมทั้งมีภาคคำสำหรับผู้มีงานประจำอยู่แล้วด้วย (Chia-Shih Hsu, Crispin Maslog and Tong-jae Cho, 1972)

ข) กลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

สำหรับประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การศึกษาด้านนิเทศศาสตร์เติบโตค่อนข้างช้า เช่น ประเทศฟิลิปปินส์ ซึ่งกล่าวได้ว่า เพิ่งอยู่ในยุคเริ่มแรกเนื่องจากการขาดงบประมาณสนับสนุน เมื่อปี ค.ศ. 1936 การศึกษาในสาขาดังกล่าวเป็นเพียงวิชาวารสารศาสตร์ สังกัดภาควิชาภาษาอังกฤษ และพัฒนามาเป็นสาขาวารสารศาสตร์ คณะปรัชญาและอักษรศาสตร์ในมหาวิทยาลัยซาโต

โทมัส (University of Sato Tomas) จากนั้นจึงยกฐานะขึ้นเป็นคณะ และจัดการศึกษาในสาขาที่หลากหลายขึ้นตามการขยายตัวของสื่อแขนงต่างๆ ทั้งด้านวารสารศาสตร์ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ (Chia-Shih Hsu, Crispin Maslog and Tong-jae Cho, 1972)

ส่วนการศึกษาด้านสื่อสารมวลชนในประเทศมาเลเซีย เป็นการให้ความรู้ความชำนาญทางวิชาชีพเป็นส่วนใหญ่ ไม่มุ่งที่การปลูกฝังอุดมการณ์ทางการเมืองเหมือนประเทศอื่น การศึกษาเริ่มแรกเป็นการสอนทางด้านหนังสือพิมพ์แก่ผู้ประกอบวิชาชีพหนังสือพิมพ์และข้าราชการของมาเลเซียเป็นหลักเช่นเดียวกับไทย การศึกษาในลักษณะเป็นศาสตร์อย่างจริงจังของมาเลเซีย เริ่มในราวปี ค.ศ.1969 เป็นการศึกษาสังกัดสาขามนุษยศาสตร์ เนื้อหามักเกี่ยวกับการสื่อสารและวัฒนธรรม สื่อมวลชนกับสังคม การพัฒนาด้านวารสารศาสตร์ รวมทั้งทฤษฎีการสื่อสารมวลชน

มหาวิทยาลัยที่จัดการศึกษานิเทศศาสตร์ของมาเลเซียที่ได้รับการยอมรับและมีชื่อเสียง คือ มหาวิทยาลัยแห่งมาลายา (The University of Malaya) ซึ่งจัดการสอนในระดับปริญญาโทด้วย การเติบโตของการศึกษานิเทศศาสตร์ในมาเลเซียก่อตัวเป็นรูปธรรม เมื่อได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก UNESCO และสหภาพการกระจายเสียงแห่งเอเชีย (Asia Broadcasting Union) ซึ่งทั้งสององค์กรได้ร่วมกันทำวิจัยเพื่อศึกษาและพัฒนาการฝึกอบรมวิชาชีพด้านการกระจายเสียงในเอเชียก่อนจะจัดสรรงบประมาณสนับสนุนการศึกษาในแขนงดังกล่าว

กล่าวโดยสรุป ในกลุ่มประเทศเอเชีย จะพบว่า เมื่อพิจารณาจากวัตถุประสงค์การจัดการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ จะตอบสนองต่อการรองรับบุคคลเพื่อออกไปประกอบอาชีพข้าราชการมากกว่าการพัฒนาองค์ความรู้ด้านนิเทศศาสตร์ โดยจะสังเกตได้จากลักษณะการเปิดสอนในภาคค่ำ และเน้นที่การสอนด้านสาขาวิชาการหนังสือพิมพ์ อันเนื่องมาจากการประกอบวิชาชีพหนังสือพิมพ์

(2) แนวคิดเกี่ยวกับการจัดหลักสูตรนิเทศศาสตร์ในประเทศไทย

คำว่า “หลักสูตร” ในการศึกษาในระดับอุดมศึกษาเรียกได้ว่า เป็นหัวใจสำคัญในการวางแนวทางและจัดการบริหารเพื่อให้ก่อประโยชน์ และตรงกับความต้องการของผู้ศึกษา นิยามของ “หลักสูตร” อาจกล่าวได้โดยสรุปว่า หมายถึง รายวิชาจำนวนหนึ่งที่เสนอความรู้ หลักการ ค่านิยม และทักษะซึ่งเป็นผลอันพึงประสงค์ของการศึกษาในสถาบันอุดมศึกษา (พรชูลี คุณานุกร , 2523 : 70)

2.1) โครงสร้างหลักสูตรระดับปริญญาตรีในประเทศไทย

ในแต่ละสาขาวิชา และแต่ละระดับการศึกษา รายละเอียดในการกำหนดนิยามและวัตถุประสงค์จะมีเอกลักษณ์ของตนเอง อย่างไรก็ตาม จุดหมายโดยรวมของหลักสูตรการศึกษาแต่ละสาขาวิชาจะมีลักษณะร่วมกัน คือ เพื่อสร้างและพัฒนาคนให้เป็นไปตามปรัชญาของศาสตร์แขนงนั้น ๆ โดยโครงสร้างของหลักสูตรจะประกอบด้วย 3 ส่วน คือ (ไพฑูริย์ สินลารัตน์ , 2528 : 18-26)

1. ความรู้ด้านวิชาพื้นฐานทั่วไป เป็นเนื้อหาความรู้ที่จะให้คนได้เรียนรู้เพื่อให้มีทัศนคติ แนวคิดที่กว้างขวาง มีความรับผิดชอบ เสริมสร้างคุณธรรม และมีความรอบรู้ในแขนงวิชาต่าง ๆ จนสามารถนำไปประยุกต์เข้ากับความรู้ทางด้านวิชาชีพได้

2. ความรู้ด้านวิชาชีพ เป็นเนื้อหาความรู้ที่จัดให้ผู้ศึกษาได้เรียนรู้และปฏิบัติวิชาชีพ สาขาใดสาขาหนึ่ง ให้มีความรู้เชี่ยวชาญในสาขาดังกล่าวเพื่อนำไปประกอบอาชีพได้

3. ความรู้วิชาเลือก เป็นเนื้อหาความรู้ที่จัดให้คนได้เรียนรู้เพื่อตอบสนองความต้องการ ความถนัด ความสนใจเฉพาะด้านของนักศึกษา อันเป็นส่วนที่จะเสริมการประกอบวิชาชีพ และการดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เมื่อพิจารณาในเนื้อหาหลักสูตรสาขาวิทยาศาสตร์โดยภาพรวมของสถาบันอุดมศึกษาไทย จะพบว่า จำนวนหน่วยกิตและการจัดการบริหารหลักสูตรไม่แตกต่างไปจากแนวทางดังกล่าว อีกทั้งยังไม่แตกต่างจากสาขาวิชาอื่น กล่าวคือ ประกอบด้วย 3 หมวดวิชาหลัก โดยใช้วัตถุประสงค์ในการปลูกฝังความรู้เป็นเกณฑ์ในการพิจารณา ได้แก่ (ถิรพันธ์ อนุวัชรวิวงศ์, 2533 : 25)

1. หมวดวิชาพื้นฐานทั่วไป (General Education) มุ่งให้ผู้เรียนเข้าใจสังคมและสิ่งแวดล้อมรอบตัว คือ มีโลกทัศน์กว้าง และเป็นพื้นฐานสำหรับการศึกษาระดับปริญญาตรีในปีที่ 3 และปีที่ 4 เป็นสาขาทางด้านสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ ภาษาไทย อังกฤษ และคณิตศาสตร์-วิทยาศาสตร์ โดยมีหน่วยกิตประมาณ 30-60 หน่วยกิต

2. หมวดวิชาชีพหรือวิชาวิทยาศาสตร์ เป็นวิชาที่มุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ในแขนงวิชาของตน เพื่อเพิ่มความแข็งแกร่งในความรู้ทั้งในภาคทฤษฎีและปฏิบัติ โดยแบ่งเป็น 3 หมวดย่อย คือ

- วิชาแกน	15-60	หน่วยกิต
- วิชาเอก	18-54	หน่วยกิต
- วิชาโท/วิชาเลือก	15-34	หน่วยกิต

3. หมวดวิชาเลือกอื่นๆ ที่ไม่ใช่สาขาวิทยาศาสตร์ วัตถุประสงค์เพื่อเสริมความรู้ประกอบในสาขาวิชาเอก ซึ่งจะมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละท้องถิ่น มีทั้งที่เป็นวิชาเลือกภายในคณะและวิชาเลือกจากภายนอกคณะ จำนวนตั้งแต่ 3-18 หน่วยกิต

2.2) ลักษณะเฉพาะของหลักสูตรวิทยาศาสตร์

สำหรับสาขาวิชาวิทยาศาสตร์ มีขอบเขตในการศึกษาที่กว้างขวาง และครอบคลุมทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ ซึ่งเรื่องราวของการสื่อสารมวลชนเข้าไปมีบทบาทในทุกเรื่อง ดังนั้น นักนิเทศศาสตร์ที่ผ่านการศึกษาด้านหลักสูตรวิทยาศาสตร์ จึงถูกคาดหวังที่จะต้องมีความรู้ทั้งด้านกว้างและลึกในหลากหลายสาขาวิชา มากเพียงพอที่จะนำมาประยุกต์ใช้เป็นสาระของการสื่อสารได้

จากคุณสมบัติดังกล่าว อาจสรุปได้ว่า ในฐานะของความเป็นศาสตร์ หลักสูตรนิเทศศาสตร์ จึงมีคุณสมบัติเป็นศาสตร์ในลักษณะของสหวิชาการหรือเป็นสนามวิชา (Field of Study) มากกว่าจะเป็นศาสตร์แท้ ๆ (อุบลวรรณ ปิติพัฒนาไพจิตร, 2534 : 115) ดังนั้น หลักสูตรนิเทศศาสตร์ที่ดี ควรมีความยืดหยุ่น สามารถบริหารให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่จะผลิตบัณฑิตตามความ

ต้องการของสังคมได้ แต่มีค่าใช้จ่ายสร้างหลักสูตรให้สอดคล้องกับตลาดแรงงาน หรือความต้องการของสังคมซึ่งอาจเปลี่ยนแปลงไปได้โดยง่าย (ผ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2530 : 87-92)

เมื่อพิจารณารายละเอียดหลักสูตรของแต่ละมหาวิทยาลัยที่เปิดสอนด้านนิเทศศาสตร์ในประเทศไทย พบว่า ไม่มีความแตกต่างกันนักในด้านจำนวนหน่วยกิต และลักษณะการจัดหมวดวิชา แต่ประเด็นที่ต่างกัน คือ การให้น้ำหนักของการศึกษาในแต่ละหมวดวิชา โดยเฉพาะหมวดวิชาพื้นฐานทั่วไปและหมวดวิชาชีพเฉพาะด้านนิเทศศาสตร์ เช่น มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช จัดการศึกษาในหมวดวิชาชีพนิเทศศาสตร์สูงกว่า 67% ของรายวิชาทั้งหมด ในขณะที่มหาวิทยาลัยรามคำแหงจะให้ความสำคัญการศึกษาหมวดวิชาเฉพาะด้านนิเทศศาสตร์เพียง 28 % และเน้นวิชาเลือกนอกสาขามากกว่า ส่วนมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จะให้ความสำคัญกับวิชาพื้นฐานมากกว่าหมวดวิชาอื่น (Orawan Pilunowad, 1987 : 18) ซึ่งการศึกษาวิจัยในครั้งนี้จะพิจารณาศึกษาถึงการจัดหมวดวิชาที่มีความแตกต่างกันนี้ด้วยว่า การจัดความสำคัญที่แตกต่างกันดังกล่าวนำไปสู่ลักษณะหรือคุณสมบัติที่แตกต่างกันของนักศึกษาหรือไม่ อย่างไร

ในปัจจุบัน แม้ว่าหลักสูตรนิเทศศาสตร์จะได้รับการปรับปรุงให้มีความเหมาะสมและพัฒนาไปสู่สภาพที่ทันสมัยมากยิ่งขึ้น แต่ก็ยังคงได้รับการวิจารณ์อยู่เสมอ โดยเฉพาะจากนักวิชาการด้านการศึกษาว่า แม้จะมีปณิธานและวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน หากแต่ยังขาดการปฏิบัติที่มุ่งตรงไปสู่วัตถุประสงค์ การนำเทคโนโลยีการศึกษาและจิตวิทยาการศึกษาเข้ามาใช้ยังไม่พอเพียง รวมทั้งหลักสูตรและเนื้อหาวิชายังไม่ตรงกับปัญหาที่บัณฑิตต้องประสบในชีวิตจริง ความรู้ที่ได้รับมาไม่สามารถใช้งานได้เต็มที่ หลักสูตรไม่น้อยลอกเลียนมาจากต่างประเทศ โดยขาดการปรับให้เหมาะสมกับระบบในสังคมไทย (จรัส สุวรรณเวลา, 2530 : 34)

(3) แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการฝึกฝนอบรม

การวิจัยด้านพัฒนาการของการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์เพื่อให้เห็นความสำคัญที่ชัดเจน ประเด็นที่ควรทำความเข้าใจควบคู่กันไปด้วย คือ การศึกษาด้านการฝึกฝนอบรม เนื่องด้วยเรื่องราวของสื่อเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง และมีพัฒนาการตลอดเวลา ผู้ประกอบการด้านสื่อ โดยเฉพาะบัณฑิตด้านนิเทศศาสตร์จึงต้องผ่านกระบวนการฝึกฝนให้เกิดทักษะในการปฏิบัติงานเพื่อให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในแวดวงการสื่อสารมวลชน

3.1) ความสำคัญของการฝึกอบรม

แนวคิดเกี่ยวกับความสำคัญของการฝึกอบรมเพื่อสร้างความชำนาญทางวิชาชีพจะได้รับการกล่าวถึงบ่อยครั้ง อันแสดงถึงความจำเป็นและความต้องการมืออาชีพเข้าไปในแวดวงวิชาชีพ โดยเฉพาะการสื่อสารมวลชน ซึ่งอุปกรณ์เทคนิคต่างๆ มีการพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว ความต้องการนักนิเทศศาสตร์มืออาชีพจึงเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ทั้งในประเทศที่พัฒนาแล้วและกำลังพัฒนา (May Katzen, 1971 : 5) การศึกษาและฝึกฝนอบรมอย่างรู้เท่าทันและใช้เครื่องมืออย่างเป็น “นาย” ของเครื่องมือจึงเป็นประเด็นสำคัญ และเป็นจุดที่ทำให้ให้นักนิเทศศาสตร์ที่จบทางด้านนิเทศศาสตร์แตกต่างจากผู้ที่มิได้จบทางด้านนิเทศศาสตร์มาโดยตรง นั่นคือ ความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติงานอย่างมีทักษะ

การฝึกฝนอบรมในแขนงต่าง ๆ ของสาขานิเทศศาสตร์ ได้รับการกล่าวถึงมาตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 1950 หากแต่ไม่มีผู้เห็นความสำคัญมากนัก เนื่องจากสภาพการแข่งขันทางเศรษฐกิจยังไม่มีความรุนแรง ผู้ปฏิบัติงานด้านนิเทศศาสตร์มีโอกาสฝึกฝนทักษะได้จากการปฏิบัติงานจริง จนกระทั่งก้าวเข้าสู่ช่วงที่มีกระแสการแข่งขันกันทั้งทางด้านเทคโนโลยี และธุรกิจด้านต่าง ๆ ความต้องการผู้ชำนาญเฉพาะด้านจึงเพิ่มมากขึ้นตามลำดับอันสอดคล้องกับรูปแบบการอุดมศึกษาสมัยใหม่ซึ่งมุ่งผลิตคนออกมาทำงานในอาชีพต่าง ๆ เป็นหลัก กระบวนการฝึกฝนอบรมจึงเป็นสิ่งจำเป็นอันที่ จะหล่อหลอมให้ผู้สำเร็จการศึกษาได้ออกไปทำงานเป็นหลักใหญ่ (ไพฑูริย์ สินลารัตน์, 2526 : 30-40) แต่ในขณะเดียวกัน ก็ให้เป็นคนดี มีคุณภาพ มีความคิดและความรู้ทั่วไปตามที่สังคมต้องการ

ปัจจุบันการฝึกฝนอบรมบุคลากรเพื่อเป็นนักนิเทศศาสตร์ในประเทศต่าง ๆ เป็นที่สนใจและมีความสำคัญไม่น้อยในวงการสื่อสารมวลชน ไม่ว่าจะในประเทศที่พัฒนาแล้วหรือประเทศที่กำลังพัฒนา โดยเฉพาะประเทศที่กำลังเข้าสู่ช่วงยุคแห่งการสร้างความเป็นชาติ และการพัฒนาประเทศ ซึ่งจำเป็นต้องใช้การสื่อสารมวลชนเป็นกลไกการสร้างชาติ ดังนั้น จึงมีความต้องการผู้ปฏิบัติงานมืออาชีพ ในขณะที่ประเทศที่พัฒนาแล้วต้องการนักนิเทศศาสตร์เพื่อใช้เทคโนโลยีอันทันสมัยในการสื่อสารสู่มวลชน

ความสำคัญของการฝึกอบรมทางวิชาชีพ เป็นหัวข้อที่มักได้รับการกล่าวถึงและมีผู้สนใจศึกษาเสมอๆ เช่น งานวิจัยของ Harold A. Fisher ที่ศึกษาถึงทักษะที่พึงประสงค์ของนักนิเทศศาสตร์จัดทำในปี ค.ศ.1976 โดยได้ข้อสรุปว่า บรรดาผู้บริหารกิจการสื่อสารมวลชน ต้องการผู้ที่จบการศึกษาทางด้านนิเทศศาสตร์มากกว่าผู้ที่ไม่ได้จบมา และทักษะ หรือการฝึกฝนที่ผู้บริหาร หรือเจ้าของกิจการต้องการให้ผู้ปฏิบัติงานมี คือ ทักษะในด้านการเขียน ทักษะในการรายงานข่าว และทักษะในการเป็นผู้ประกาศ (Karold A Fisher, 1976)

การสอนด้านนิเทศศาสตร์ในต่างประเทศ จะให้ความสำคัญต่อการฝึกอบรมเป็นอย่างมาก โดยได้ระบุไว้อย่างชัดเจนในปรัชญาการสอน เช่น ที่ The Walter Cronkite School of Journalism and Telecommunication หรือคณะวารสารศาสตร์และโทรคมนาคมแห่งมหาวิทยาลัยอริโซนา สหรัฐอเมริกา ได้กล่าวถึงองค์ประกอบ 3 ด้านในการผลิตบัณฑิตนิเทศศาสตร์ว่า ประกอบด้วย

1. การสอนในชั้นเรียนที่ให้แนวคิด ความเข้าใจเกี่ยวกับการสื่อสารมวลชน เช่น กฎหมาย ทักษะด้านภาษา
2. การสนับสนุนและให้โอกาสฝึกปฏิบัติ และฝึกงานในมหาวิทยาลัย
3. การฝึกงานภายนอก

(มานิต บุญประเสริฐ , 2541 : 9)

อย่างไรก็ตาม ในประเทศที่พัฒนาแล้ว การศึกษาทางด้านนิเทศศาสตร์นี้ ยังมีการโต้แย้งมาจากนักวิชาการในแวดวงสถาบันอุดมศึกษาเอง ซึ่งมองการจัดการฝึกอบรมในเชิงของการวิพากษ์วิจารณ์ แม้แต่ในสหรัฐอเมริกาเอง ซึ่งผู้สอนเริ่มตระหนักว่า การสอนไม่ควรมุ่งเพียงเพื่อชักนำนักศึกษาให้เข้าสู่ตลาดแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ควรสนองความต้องการใฝ่รู้ของนักศึกษา รวมทั้ง

เริ่มมีการวิจารณ์ถึงบทบาทของมหาวิทยาลัยว่า ที่ผ่านมาการสอนด้านนิเทศศาสตร์นั้น จัดขึ้นเพื่อผลิตนักนิเทศศาสตร์ออกไปประกอบวิชาชีพ มุ่งตอบสนองต่อแรงผลักดันของสื่อ และแรงผลักดันจากบริบทภายนอก แต่กลับลดทอนคุณค่าของความเป็นมนุษย์ พร้อมกันนี้ ได้มีการเรียกร้องต่อการศึกษาในเชิงวิชาการให้มากขึ้น (May Katzen, 1975 : 260)

ส่วนการฝึกฝนอบรมในกลุ่มประเทศแถบเอเชีย ในปี ค.ศ.1972 ได้มีการทำความร่วมมือกันระหว่างมูลนิธิอาเซีย (Asian Foundation) และสมาคมเพื่อการศึกษาวิชาวารสารศาสตร์ในสหรัฐอเมริกา โดยการสนับสนุนจากยูเนสโก East West Center ในมหาวิทยาลัย Honolulu และ Non-Asian Universities and Scholars เพื่อค้นคว้าและวิจัยการเติบโตของการศึกษาด้านสื่อสารมวลชนในเอเชีย ซึ่งงานวิจัยเรื่องความสำคัญกระบวนการฝึกอบรมก็เป็นส่วนหนึ่งของโครงการดังกล่าว งานวิจัยชิ้นนี้ได้ศึกษาลักษณะการจัดวิชาที่เกี่ยวกับการฝึกฝนอบรมในประเทศแถบเอเชีย 3 ประเทศ คือ ไต้หวัน, เกาหลีใต้ และฟิลิปปินส์

ผลที่ได้รับจากงานวิจัยดังกล่าว สรุปว่า ประเทศในแถบเอเชียต่างให้ความสำคัญต่อทักษะและความชำนาญในวิชาชีพ แต่มักจะรับแนวทางการศึกษาตามแบบสหรัฐอเมริกาเป็นหลัก เช่น ในประเทศไต้หวัน นักศึกษาปีสุดท้ายในสาขาหนังสือพิมพ์ มหาวิทยาลัย Chengchi จะมีการฝึกฝนการรายงานและติดต่อข่าว รวมถึงการประกาศข่าวเป็นภาษาอังกฤษ หรือในประเทศฟิลิปปินส์ ซึ่งผู้บริหารการศึกษาเห็นว่า บัณฑิตสาขานิเทศศาสตร์ควรมีความรู้ด้านเทคนิคในระดับดีเยี่ยม โดยเฉพาะความสามารถด้านการเขียนข่าว การรายงานและการติดต่อ ในขณะที่จะไม่เน้นความรู้ในภาคทฤษฎีนัก เนื่องจากมองว่า ความรู้ด้านทฤษฎีสามารถค้นคว้าเองได้จากตำรา (Chia-Shih Hsu Crispin Maslog and Tong-Jae Cho)

สำหรับในประเทศไทย สถาบันที่จัดหลักสูตรอบรมระยะสั้นที่มีมานานและประสบความสำเร็จพอสมควร คือ โรงเรียนการประชาสัมพันธ์ ซึ่งเป็นงานในสังกัดวิชาการ กรมประชาสัมพันธ์ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ มุ่งฝึกอบรมข้าราชการปฏิบัติการด้านประชาสัมพันธ์ในกระทรวง ทบวง กรม ของรัฐที่เริ่มตระหนักถึงความจำเป็นของการติดต่อสื่อสารกับสื่อมวลชนและประชาชน นักศึกษาซึ่งสำเร็จตามหลักสูตร สามารถนำความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับไปใช้เพิ่มประสิทธิภาพการสื่อสารของหน่วยงานในองค์กร แต่จะเป็นการฝึกฝนอบรมที่มุ่งตอบสนองความต้องการของรัฐบาลมากกว่าที่จะเป็นการฝึกอบรมเพื่อพัฒนางานในภาคเอกชน หรือเพื่อประโยชน์ของสาธารณชนอย่างแท้จริง

3.2) ประเภทของการฝึกฝนอบรม

วีระศักดิ์ สาเลยกานนท์ (2531) ได้อธิบายถึงลักษณะของการฝึกอบรมในทางนิเทศศาสตร์ไว้เป็น 3 ลักษณะ คือ

1. การฝึกอบรมตามกระบวนการศึกษาในระบบ (Formal Training) คือ การศึกษาวิชาการนิเทศศาสตร์ในมหาวิทยาลัย เป็นการให้การศึกษาที่เสริมสร้างความรู้ทางวิชาการ และทฤษฎีเฉพาะอย่างทางนิเทศศาสตร์ส่วนหนึ่ง อีกส่วนเป็นการปูพื้นฐานความรู้ด้านอื่น เช่น ทางสังคมศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ขณะเดียวกันก็มุ่งป้อนความรู้ด้านปฏิบัติการ และความชำนาญ โดยจัดให้มีการ

ฝึกหัดด้านนิเทศศาสตร์ สำหรับอัตราส่วนของภาควิชาการและปฏิบัติการนั้น ขึ้นอยู่กับแต่ละมหาวิทยาลัยจะกำหนดตามความเหมาะสม

2. การฝึกอบรมโดยกระบวนการทำงาน (On-the-Job Training) คือ เป็นการฝึกฝนดั้งเดิม นักหนังสือพิมพ์ไทยโดยส่วนใหญ่ใช้ก่อนจะมีการก่อตั้งแผนกอิสระวารสารศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นักนิเทศศาสตร์ที่ไม่ได้ผ่านสถาบันการศึกษาวารสารศาสตร์มาก่อนก็ล้วนอาศัยการเรียนรู้ด้วยตนเอง หรือการเรียนรู้จากเพื่อนร่วมงาน หัวหน้าหน่วยงาน เป็นการฝึกฝนอบรมที่ต้องใช้ความอดทนสูง (hard-knock training)

3. การฝึกอบรมนอกสถาบันการศึกษาเป็นครั้งคราวระยะสั้นๆ อาจเรียกว่า การฝึกฝนอบรมเชิงปฏิบัติการ (Workshop-orientated Training) หรือการฝึกอบรมแบบสัมมนา (Seminar-orientated Training) คือ การเสริมสร้างส่วนที่เคร่งวิชาการและฝ่ายนักประสบการณ์นิยมขาดไป เป็นการช่วยเพิ่มความเข้มข้น (Intensive) โดยให้มีทั้งภาควิชาการและภาคปฏิบัติการ ช่วยเสริมทั้งผู้จบการศึกษาในภาควิชาการนิเทศศาสตร์และผู้ที่ยพยายการเรียนรู้ด้วยตนเองโดยการทำงานเพื่อสร้างมโนทัศน์ (Concept) สร้างความตื่นตัวและรับผิดชอบในวิชาชีพ

(4) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาและฝึกอบรมด้านนิเทศศาสตร์ในประเทศไทย

4.1) การวิจัยด้านการศึกษานิเทศศาสตร์

การศึกษาวิจัยทางด้านนิเทศศาสตร์ในประเทศไทยที่ผ่านมา มักเป็นการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบหลักของกระบวนการสื่อสาร คือ ผู้ส่งสาร, ผู้รับสาร, สาร, ประสิทธิภาพของการสื่อสาร หรือปฏิริยาตอบสนอง (เสถียร เขยประทับ ; 2528:1) มีไม่มากนักที่จะสนใจศึกษาปัจจัยภายนอกที่มีบทบาทเป็นอย่างสูงต่อกระบวนการพัฒนาของการศึกษานิเทศศาสตร์ ปัจจัยดังกล่าวได้แก่ สภาพเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม รวมถึงเทคโนโลยีที่มีพัฒนาการอย่างไม่หยุดยั้ง

นอกจากนั้น งานวิจัยที่เกี่ยวข้องเนื่องกับแวดวงการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ของไทยยังมีน้อย โดยเฉพาะงานวิจัยในเชิงประวัติศาสตร์ เท่าที่มีอยู่เป็นเพียงการมุ่งศึกษาปรากฏการณ์ระยะสั้นในลักษณะของภาคตัดขวาง (Cross - sectional) และขาดการมองความสัมพันธ์กับบริบทแวดล้อมทางสังคมในระยะยาว (Longitudinal) ขาดการนำทฤษฎีที่เหมาะสมมาปรับใช้เพื่อเป็นกรอบอ้างอิงในการศึกษา ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า ปัจจัยสำคัญของการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ คือ การศึกษาในลักษณะของเชิงมหภาค ทั้งนี้ เพื่อมองภาพปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้ชัดเจนขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม การนำผลการศึกษาเท่าที่มีผู้สำรวจวิจัยไว้ก็สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์และวิจารณ์ เพื่อนำมาใช้อ้างอิงประกอบได้ โดยเท่าที่ผ่านมาการวิจัยด้านการศึกษานิเทศศาสตร์ในประเทศไทยอาจสามารถจำแนกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

1. การวิจัยด้านประวัติศาสตร์การศึกษานิเทศศาสตร์
2. การวิจัยเกี่ยวกับสถานการณ์ปัจจุบันของการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์
3. การวิจัยเกี่ยวกับอนาคต หรือทิศทางของการศึกษานิเทศศาสตร์ในประเทศไทย

(1). การวิจัยด้านประวัติศาสตร์การศึกษานิเทศศาสตร์

การศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับวิชาการนิเทศศาสตร์ในประเทศไทย นับตั้งแต่เริ่มเป็นศาสตร์ขึ้น เป็นครั้งแรกจนถึงปัจจุบัน งานวิจัยที่ได้ถูกนำมาใช้อ้างอิงมากที่สุดคือ “การศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ (ระดับอุดมศึกษา) ในประเทศไทย” ของอุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ (2527) ซึ่งงานดังกล่าวเป็นหัวข้อวิจัยที่สืบเนื่องมาจากวิทยานิพนธ์เรื่อง Communication Education in Thailand : A Description of the Policy Process ซึ่งผู้วิจัยเสนอต่อมหาวิทยาลัยฮาวายในปี พ.ศ.2521 จากการวิจัยเรื่อง “การศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ (ระดับอุดมศึกษา) ในประเทศไทย” นี้ ผู้วิจัยได้ข้อสรุปว่า หลักสูตรทุกมหาวิทยาลัยมีแนวการผลิตนักสื่อสารมวลชนหรือนักนิเทศศาสตร์ ซึ่งได้แก่ นักหนังสือพิมพ์ นักวิทยุโทรทัศน์ นักสร้างภาพยนตร์ นักโฆษณาและประชาสัมพันธ์เหมือนกันทุกแห่ง นอกจากหลักสูตรที่เน้นความชำนาญเฉพาะด้านแล้ว ยังได้รับอิทธิพลเรื่องการสื่อสารแบบทางเดียวมาจากตะวันตก ซึ่งมีผลทำให้การศึกษาในสาขาวิชานี้จำกัดเฉพาะด้านสื่อสารมวลชน

ข้อมูลที่ได้รับจากงานวิจัยดังกล่าว แสดงว่า การศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ในประเทศไทยยังมีความหมายที่แคบอยู่มาก ไม่ครอบคลุมถึงกระบวนการสื่อสารของมนุษย์ทั้งหมด และหลักสูตรยังคงเน้นเทคนิควิธีการโดยปราศจากทฤษฎีและความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสังคม ซึ่งคงไม่เป็นผลดีนักในระยะยาว เพราะนอกจากจะขาดความเข้าใจถึงปรากฏการณ์ทางการสื่อสารแล้ว ยังไม่สามารถนำไปใช้พัฒนาสังคมอย่างสอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของสังคมได้

อรวรรณ ปิลันท์โอวาท(1987 : 23) ได้ทำการสำรวจวิจัยเกี่ยวกับลักษณะการจัดวิชาการด้านการฝึกอบรมในมหาวิทยาลัย 7 แห่ง ที่สอนด้านนิเทศศาสตร์ โดยได้ข้อสรุปว่ามหาวิทยาลัยเปิดซึ่งผู้เรียนมักทำงานแล้ว จะฝึกฝนบุคลากรให้รู้จักเทคโนโลยีการสื่อสารในลักษณะของผู้ใช้ข้อมูล (Software user) มากกว่าจะไปเป็นผู้ผลิตข้อมูล (Software producer) และเรียนรู้เครื่องมือและกลไกต่างๆ ในลักษณะผู้ใช้สื่อ มิใช่เป็นผู้บริหารสื่อ ต่างกับมหาวิทยาลัยปิดที่ให้ความสำคัญกับการฝึกฝนอบรมที่ลึกซึ้งกว่า แต่อย่างไรก็ตามทั้งมหาวิทยาลัยเปิดและปิดต่างมีข้อจำกัดในด้านการพัฒนาด้านเทคโนโลยีการสื่อสารที่เชิงซ้ำ ในขณะที่ความต้องการแรงงานที่เชี่ยวชาญจะเพิ่มสูงขึ้นทุกขณะ

John Warren and Adchara Khotanon (2533) ศึกษาการสอนด้านการสื่อสารมวลชนในประเทศไทย ได้ข้อสรุปว่า การศึกษาสาขานี้เท่าที่ผ่านมามุ่งเน้นด้านนิเทศศาสตร์พัฒนาการเพื่อตอบสนองต่อการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะด้านเกษตรกรรม ในลักษณะของการเป็นเครื่องมือที่รัฐใช้ในการพัฒนาประเทศ เนื้อหารายละเอียดด้านรายวิชาได้รับอิทธิพลจากต่างประเทศเป็นสำคัญ โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา รวมถึงเอกสารตำรามักแปลมาจากตำราของต่างประเทศเป็นหลัก ทั้งนี้ อาจเนื่องจากผู้สอนส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาจากสหรัฐอเมริกา รวมทั้งนักศึกษานิเทศศาสตร์ของไทยเองก็ยังขาดทักษะในการอ่านตำราภาษาอังกฤษ

ในการบริหารหลักสูตร Warren and Khotanon เห็นว่า มีปัจจัยหลายประการที่ไม่เอื้อต่อการพัฒนาทรัพยากรสาขานิเทศศาสตร์ เช่น ในมหาวิทยาลัยของรัฐ ค่าตอบแทนอาจารย์ค่อนข้างต่ำ ขณะที่มหาวิทยาลัยเอกชนแม้จะมีค่าตอบแทนที่สูงกว่า แต่ก็ถูกเรียกรอเวลาทำงานที่

มากกว่า ทำให้อาจารย์ไม่มีเวลาสำหรับการค้นคว้าวิจัย หรือผลิตผลงานทางวิชาการที่เป็นการพัฒนาองค์ความรู้ด้านนิเทศศาสตร์ได้อย่างเต็มที่

(2) การวิจัยเกี่ยวกับสถานภาพปัจจุบันของการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์

งานวิจัยที่เกี่ยวกับสถานภาพปัจจุบันของการศึกษานิเทศศาสตร์เท่าที่มีผู้สำรวจไว้ มักเป็นการสำรวจสถานภาพของการศึกษานิเทศศาสตร์ในสถาบันราชภัฏ ไม่ได้มองในลักษณะของการเปรียบเทียบกับสถาบันอุดมศึกษาสังกัดทบวงมหาวิทยาลัย แต่ก็ทำให้ผู้วิจัยได้เห็นถึงปรัชญาการสอนและปัญหาที่เกิดขึ้นในสถาบันราชภัฏได้ อหนึ่ง งานวิจัยเกี่ยวกับสถานภาพปัจจุบันของการศึกษานี้ เท่าที่มีผู้ดำเนินการไว้ ได้แก่

สุกัญญา บุรณเดชาชัย (2531) ศึกษาแนวทางการพัฒนาการเรียนการสอนนิเทศศาสตร์ในสถาบันราชภัฏ พบว่า คุณภาพและมาตรฐานการเรียนการสอน จากการประเมินของอาจารย์และนักศึกษา โดยส่วนรวมอยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน คือ หลักสูตร ความรู้ในเนื้อหา สื่อการสอน ความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์และนักศึกษา บุคลิกลักษณะของอาจารย์ การเตรียมการสอน การดำเนินการสอนการประเมินผล อาจารย์ผู้สอนมีความต้องการให้มีการพัฒนาโปรแกรมนิเทศศาสตร์ในด้านหลักสูตร ความรู้ในเนื้อหาวิชา สื่อการสอน และการประเมินผลและวัดผลเป็นอย่างมาก และวิธีการที่อาจารย์ต้องการเพื่อพัฒนาการเรียนการสอนโปรแกรมนิเทศศาสตร์มากที่สุด คือ วิธีการอบรม และอันดับรองลงไป คือ การจัดทำเอกสาร วารสาร สิ่งพิมพ์ทางนิเทศศาสตร์ไว้อ่านและค้นคว้า โดยอาจารย์ผู้สอนมองว่า แนวทางการพัฒนาการเรียนการสอนโปรแกรมนิเทศศาสตร์ในวิทยาลัยครูมีปัญหาในระดับปานกลาง ซึ่งปัญหาที่มีมาก คือ การขาดงบประมาณ อุปกรณ์ประกอบการศึกษาไม่เพียงพอ ขาดตำรา และขาดแคลนอาจารย์ผู้สอน

สุนันท์ เครือคล้าย (2537) ได้ศึกษาสถานภาพการผลิตบัณฑิตนักนิเทศศาสตร์ท้องถิ่นในพื้นที่รับผิดชอบของมหาวิทยาลัยศรีอยุธยา ระหว่าง พ.ศ. 2530 - 2531 โดยใช้การวิเคราะห์และประเมินหลักสูตร รวมทั้งออกแบบสอบถามเกี่ยวกับความต้องการแรงงานด้านนิเทศศาสตร์ ข้อสรุปที่ได้รับ คือ หลักสูตรนิเทศศาสตร์ในวิทยาลัยครูมีโครงสร้างและองค์ประกอบหลักสูตรครบตามเกณฑ์ทบวง หน่วยงานทั้งภาครัฐ และเอกชนต้องการคุณลักษณะบัณฑิตนิเทศศาสตร์ที่พึงประสงค์สอดคล้องกันในระดับมากทั้งด้านคุณลักษณะในเชิงธุรกิจการจัดการทั่วไป และงานอาชีพนิเทศศาสตร์ ความต้องการนักประชาสัมพันธ์มีมากเป็นอันดับ 1 รองลงไปได้แก่ นักโฆษณา, นักแสดง และนักวิทยุโทรทัศน์

(3) การวิจัยเกี่ยวกับอนาคต หรือทิศทางการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ในประเทศไทย

สุรัชย์ ทิพย์สุมนธา (2539) ได้ศึกษานโยบายและทิศทางการเรียนการสอนสาขาวิชาการสื่อสารมวลชนในทศวรรษหน้าตามความคิดเห็นของนักวิชาการสาขาวิชาการสื่อสารมวลชน โดยได้ข้อสรุปว่า นโยบาย และทิศทางการเรียนการสอนสาขาวิชาการสื่อสารมวลชนที่เป็นไปได้มากที่สุดในอีก 10 ปี ข้างหน้า คือ การศึกษาต้องปรับให้สอดคล้องกับการปรับปรุงด้านเทคโนโลยีการสื่อสารโทรคมนาคม การปรับปรุงนั้นส่วนหนึ่งเพื่อเสริมทักษะด้านอาชีพ อีกส่วนเพื่อสนับสนุนการศึกษาในระเบียบวิธีใหม่ เช่น การเรียนโดยผู้เรียนค้นคว้าจากเครือข่ายข้อมูลทางสารทางไกล นอกจากนั้น

คาดว่า ในอนาคตจะเกิดองค์ความรู้ด้านทักษะใหม่จากการวิจัย เพื่อปรับใช้ให้เข้ากับสภาพสังคม การเมือง เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และระบบความเชื่อในระบบสังคมวัฒนธรรมดั้งเดิม เพื่อความรู้ เท่าทันต่อกระแสโลก

ในด้านองค์ความรู้ สุรัชย์ ทิพย์สุนทนา สรุปว่า วิชาการสื่อสารจะยังเป็นวิชาที่มีความสำคัญอยู่ต่อไป ถ้านักศึกษาพัฒนาตนเองอย่างมีสมรรถภาพเป็นที่ยอมรับของสังคม และสามารถแข่งขันกับบุคคลในสายวิชาการด้านอื่นที่สามารถเข้ามาทำงานแทนในตลาดอาชีพ สถาบันต้องเข้มข้นทาง วิชาการ โดยผลานอย่างสอดคล้องกับการฝึกทักษะ อาจต้องเน้นในเรื่องจริยธรรม คุณธรรม วัฒนธรรม เนื่องจากสังคมในอนาคตจะละเอียดต่อการควบคุมการประพฤติปฏิบัติ ในด้านสิ่งแวดล้อม สื่อมวลชนจะมีบทบาทกระตุ้นให้สังคมตระหนักถึงความสำคัญ ส่วนความคาดหวังที่ว่าบัณฑิตวิชาการ สื่อสารมวลชนจะเป็นพลังสำคัญในการพัฒนาสังคม สุรัชย์ ทิพย์สุนทนาสรุปว่า คงเป็นไปได้ใน ส่วนหนึ่งเท่านั้น

งานวิจัยดังกล่าว เป็นการสำรวจโดยอาศัยเครื่องมือวิจัยคือ การสัมภาษณ์แหล่งข้อมูลสำคัญ ซึ่งเป็นข้อมูลที่เน้นความคิดเห็น โดยอาจทำให้ขาดหลักฐานสนับสนุนที่เป็นลายลักษณ์อักษร อย่างไรก็ตาม ข้อมูลที่ได้รับจากงานวิจัยก็นับเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการค้นคว้าศึกษาเพิ่มเติมต่อไป

4.2) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพของบัณฑิตและการประกอบรณด้านนิเทศศาสตร์ในประเทศไทย

งานวิจัยที่ผ่านมาเกี่ยวกับสถานภาพปัจจุบันของบัณฑิตด้านนิเทศศาสตร์ในประเทศไทย หากมิใช่การศึกษาความพึงพอใจในการปฏิบัติงานสื่อสารมวลชนของตัวบัณฑิตนิเทศศาสตร์ ก็มัก ศึกษาที่ตัวเจ้าของกิจการ หรือผู้ประกอบการด้านสื่อสารมวลชนเกี่ยวกับความต้องการและความพึงพอใจที่มีต่อคุณสมบัติของบัณฑิตสาขาวิชา นิเทศศาสตร์ ซึ่งเป็นการศึกษาถึงการใช้ศาสตร์แขนงดังกล่าวตอบสนองต่อสังคมเฉพาะในแง่มุมมองของภาคธุรกิจ แต่อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยจะได้นำผลการวิจัยดังกล่าวมาใช้เป็นหลักฐานประกอบการวิเคราะห์สถานภาพปัจจุบันของการผลิตบัณฑิต เพื่อตอบสนองความต้องการในส่วนอื่นของสังคมในลำดับต่อไป อนึ่ง งานวิจัยเกี่ยวกับสถานภาพของ บัณฑิตเท่าที่ผ่านมาได้มีผู้ดำเนินการวิจัยดังแสดงตามลำดับเวลาได้ ดังนี้

ดร.ณิ หิรัญรักษ์ และกันทิมา ณะโสภณ (2527) ได้สำรวจข้อมูลเกี่ยวกับอาชีพ รายได้ และการศึกษาต่อของบัณฑิตนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พบว่า การพิจารณาคัดเลือก บุคคลเข้าทำงาน ส่วนใหญ่จะรับบัณฑิตนิเทศศาสตร์โดยเจาะจงปริญญาบัตร หน่วยงานส่วนใหญ่รับ บัณฑิตสาขาประชาสัมพันธ์เข้าทำงานมากที่สุด รองลงมาคือ วิทยุและโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และ การโฆษณา ในอนาคตยังมีความต้องการบัณฑิตนิเทศศาสตร์อีกมาก สาเหตุสำคัญ คือ เนื่องจากการขยายกิจการและเพิ่มสาขาของงานมากขึ้น รองลงมาคือ เนื่องจากการขาดแคลนนักวิชาการด้าน นิเทศศาสตร์ ในภาคราชการและรัฐวิสาหกิจ งานที่มอบหมายให้บัณฑิตนิเทศศาสตร์ทำมากที่สุด คือ งานผลิต ส่วนในธุรกิจเอกชน งานที่บัณฑิตได้รับมอบหมายมากที่สุด คือ งานต้อนรับ และ

งานที่ได้รับมอบหมายน้อยที่สุด คือ งานบริหารและจัดการ หัวหน้าหน่วยงานให้ความเห็นว่า คณะนิเทศศาสตร์ควรปรับปรุงหลักสูตร โดยเสนอให้เพิ่มวิชาความรู้ทางการใช้สื่อและผลิตสื่อ วิชา การเขียนข่าว การเขียนสารคดี ความรู้ทั่วไป ภาษาอังกฤษ มนุษยสัมพันธ์ การโฆษณาและการตลาด

บำรุง สุขพรรณ (2528) ศึกษาวิจัยสัมฤทธิ์ผลทางการศึกษาและการประกอบอาชีพของบัณฑิตคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผลการวิจัยได้ข้อสรุปว่า นักศึกษาที่เลือกศึกษาในคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชนมีความชอบและสนใจที่จะเลือกเรียนสาขานี้อย่างยิ่ง เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วสามารถหางานทำได้ทันทีถึงร้อยละ 80 เนื่องจากการที่ได้ออกไปฝึกงานกับสถานที่ฝึกงานตามหลักสูตร สำหรับงานที่ทำส่วนใหญ่จะเป็นงานประชาสัมพันธ์ งานโฆษณา ผู้สื่อข่าว นักจัดรายการวิทยุ เป็นต้น ในตอนท้าย ผู้วิจัยได้เสนอให้มีการปรับปรุงในด้านหลักสูตร คุณภาพอาจารย์ การฝึกงานภายนอก การส่งเสริมตลาดแรงงานและการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันต่าง ๆ

พรรณทิพา สินไชย (2530) สืบค้นความคิดเห็นของผู้บริหารและอาจารย์สาขาวิชานิเทศศาสตร์เกี่ยวกับการผลิตบัณฑิตเพื่อเป็นนักสื่อสารพัฒนาการในระดับท้องถิ่น ผลที่ได้พบว่า ผู้บริหารและอาจารย์มีความเห็นตรงกันว่า นักสื่อสารพัฒนาการในระดับท้องถิ่นควรมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นที่ตนปฏิบัติงานเป็นอย่างดี ส่วนคุณสมบัติเฉพาะตัวที่สำคัญคือ มีความกระตือรือร้นและตั้งใจในการทำงาน วิชาที่ควรเน้น คือ วิชาที่เน้นความรู้ที่สามารถนำไปปฏิบัติได้ วิธีสอนควรให้ผู้เรียนมีโอกาสดูฝึกปฏิบัติจริง ใช้การบรรยายให้น้อยที่สุด นำสื่อและทรัพยากรที่มีในท้องถิ่นมาใช้เป็นสื่อการเรียนการสอนให้มากที่สุด การประเมินการเรียนการสอนควรใช้การทดสอบภาคปฏิบัติในสถานการณ์จริงมากที่สุด และควรมุ่งให้สามารถประกอบอาชีพอิสระได้ โดยให้ข้อเสนอแนะว่า ควรเตรียมอาจารย์ที่มีความรู้ตรงกับสาขาวิชาให้พร้อมและเพียงพอ มีห้องฝึกปฏิบัติงานที่ตรงกับเนื้อหาวิชาที่สอนให้เพียงพอเหมาะสม และควรมีหลักสูตรปริญญาตรีที่มีปรัชญาและเนื้อหาหลักสูตรที่ชัดเจน

อรสา สารสันติกุล (2532) ศึกษาสถานภาพการทำงานและความพึงพอใจในการทำงานของมหาบัณฑิตนิเทศศาสตร์พัฒนาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พบว่า มหาบัณฑิต ส่วนใหญ่ทำงานตรงกับสาขาวิชาที่เรียนมา มีเพียงส่วนน้อยที่ได้ไปศึกษาต่อหลังจากจบการศึกษา ส่วนใหญ่ได้ไปอบรมดูงานทั้งในและต่างประเทศ ปัญหาในการปฏิบัติงานที่พบ คือ การขาดแคลนบุคลากรหรือผู้ร่วมงานที่แข่งขัน รองลงมา คือ ขาดแคลนวัสดุอุปกรณ์

นิศากร สุทธิวงศ์ (2533) ศึกษามูลเหตุจูงใจในการเลือกศึกษาวิชาชีพสื่อสารมวลชนของนักศึกษาระดับปริญญาตรีในสถาบันอุดมศึกษาของรัฐ พบว่า ผู้ที่เลือกเข้ามาศึกษาวิชาชีพสื่อสารมวลชนมีความตั้งใจและมุ่งหวังที่จะเข้ามาเรียนในสาขานี้อย่างจริงจัง โดยลักษณะวิชาชีพที่เป็นที่รับรู้ของนักศึกษาคือ ทำทนายความสามารถ มีโอกาสเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ลักษณะงานสนุก มีอิทธิพลต่อสังคม มีโอกาสพบปะบุคคลหลายระดับและมีโอกาสทำประโยชน์ต่อส่วนรวม และตลาดแรงงานยัง

เปิดโอกาสต่ออาชีพดังกล่าวพอสมควร ส่วนคุณสมบัติที่นักศึกษาเห็นว่าพึงประสงค์สำหรับนักนิเทศศาสตร์ คือ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ จินตนาการ และสิ่งที่นักนิเทศศาสตร์ควรเรียนรู้เพิ่มเติม คือ ด้านภาษา คอมพิวเตอร์ ศิลปะ การออกแบบ และกราฟฟิคต่าง ๆ

John Warren and Adchara Khotanon (2533) ศึกษาวิจัยกระบวนการฝึกฝนอบรมบัณฑิตด้านนิเทศศาสตร์ในประเทศไทย พบว่า ในสาขาวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์จะมีกระบวนการจัดฝึกอบรมมากกว่าในสาขาอื่น รองลงไป คือ สาขาสิ่งพิมพ์ วิชาที่ว่าด้วยการฝึกปฏิบัติยังคงมีน้อย ทั้งที่การฝึกฝนดังกล่าวเป็นปัจจัยสำคัญในการปูทางไปสู่การประกอบอาชีพ โดยเป็นการเพิ่มโอกาสในการแสวงหางาน สร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้บังคับบัญชาและเพื่อนร่วมวิชาชีพ

นอกจากนั้น Warren and Khotanon ได้วิเคราะห์ว่า ทักษะอีกประการหนึ่งที่นักศึกษานิเทศศาสตร์ของไทยขาดแคลน คือ ความสามารถในการใช้ภาษาอังกฤษ ทำให้นักศึกษาขาดความเข้าใจที่ลึกซึ้งในการศึกษาถึงศาสตร์ด้านการสื่อสารมวลชนอย่างแท้จริง

ดวงรัตน์ กุหาเจริญ (2534) ศึกษาคุณลักษณะของบัณฑิตสาขาการประชาสัมพันธ์และการโฆษณาตามความคิดเห็นและความต้องการของหัวหน้าหน่วยงาน ผลการวิจัยพบว่า เกณฑ์ในการพิจารณาคัดเลือกบัณฑิตเข้าทำงานของบริษัทประชาสัมพันธ์ เรียงตามลำดับคือ จบปริญญาตรีทางด้านนิเทศศาสตร์หรือสื่อสารมวลชนโดยตรง มีประสบการณ์การทำงาน มีบุคลิกภาพเหมาะสม และมีความรู้ความสามารถในการทำงานเป็นอย่างดี ส่วนบริษัทโฆษณาจะใช้เกณฑ์คัดเลือกบุคลากรเข้าทำงานโดยพิจารณาจากผลการเรียนตลอดหลักสูตร ประสบการณ์ในการทำงานและบุคลิกภาพรวมทั้งความรู้ความสามารถในการทำงานตามลำดับ

รุ่งรัตน์ ศิริกิจวัฒนา (2535) ศึกษาคุณลักษณะของบัณฑิตสาขาการหนังสือพิมพ์ตามความคิดเห็นและความต้องการของหัวหน้าหน่วยงาน โดยได้ข้อสรุปว่า หน่วยงานเกือบทุกแห่งจะรับบัณฑิตสาขาการหนังสือพิมพ์เข้าทำงานเพิ่มในอีก 3 ปีข้างหน้า เกณฑ์ที่ใช้ในการคัดเลือกบุคคลเข้าทำงานในกองบรรณาธิการ 3 อันดับแรก คือประสบการณ์โดยตรง เป็นผู้จบนิเทศศาสตร์สาขาใดก็ได้ และจบปริญญาตรีในสาขาการหนังสือพิมพ์โดยตรง โดยหัวหน้าหน่วยงานมีความเห็นว่าคุณลักษณะที่บัณฑิตมีน้อย คือ ความรู้เรื่องกฎหมายการพิมพ์ เทคโนโลยีการพิมพ์ ความสามารถในการใช้ภาษาอังกฤษ การทำวิจัย การใช้คอมพิวเตอร์ ความยืดหยุ่นในการปฏิบัติงาน และความมั่นคงทางอารมณ์ นอกจากนี้ คุณลักษณะที่หัวหน้าหน่วยงานต้องการ คือ ความรู้เรื่องสถานการณ์ปัจจุบัน ความสามารถในการจับประเด็นข่าวและเหตุการณ์ที่น่าสนใจ การสื่อข่าวและการเขียนข่าว รวมทั้งการใช้ภาษาไทยให้ถูกต้อง แม่นยำ

จิรวรา อุษายกุล (2536) ศึกษาการสร้างภาพความเป็นจริงทางอาชีพสื่อสารมวลชน พบว่า ความรุ่งเรืองของการอุดมศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ ปรากฏขึ้นในยุคที่การพัฒนาประเทศเข้าสู่ความเป็นอุตสาหกรรมใหม่ซึ่งเป็นแรงกระตุ้นสำคัญต่อพัฒนาการอุดมศึกษาทุกแขนงของไทย ความสนใจในการศึกษาต่อในสาขานี้ของนักศึกษาได้เปลี่ยนแปลงไป จากระยะแรกที่เลือกเข้าศึกษา

นิเทศศาสตร์หรือสื่อสารมวลชนเป็นอันดับรอง ๆ ในระยะ 7-8 ปีที่ผ่านมา ปรากฏว่า นักศึกษาเลือกสอบเข้าสาขานิเทศศาสตร์เป็นอันดับหนึ่ง โดยเฉพาะที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

นันทิยา ดวงกุ่มเมศ (2536) ศึกษาสถานภาพและความพึงพอใจในการทำงานของบัณฑิตนิเทศศาสตร์ สหวิทยาลัยรัตนโกสินทร์ ได้ข้อสรุปว่า บัณฑิตส่วนใหญ่ได้งานตรงกับสาขาที่เรียนมา โดยเป็นงานในด้านวารสารศาสตร์และด้านประชาสัมพันธ์ มีส่วนน้อยที่ได้ศึกษาต่อ อบรมหรือดูงาน หลังจากจบการศึกษาแล้ว อย่างไรก็ตาม พบว่า บัณฑิตมักไม่ได้รับการเลื่อนตำแหน่งและการปรับเงินเดือนเป็นกรณีพิเศษ

พัชนี เขยจรรยา (2537) ศึกษาสถานภาพและความก้าวหน้าของสตรีในงานประชาสัมพันธ์ พบว่า งานที่นักประชาสัมพันธ์ปฏิบัติอยู่ส่วนใหญ่จะเป็นงานในระดับปฏิบัติการ เพศหญิงและชายไม่ได้มีความแตกต่างกันในด้านความสามารถ ความก้าวหน้าหรือความรับผิดชอบในหน้าที่การงาน แนวโน้มผู้ปฏิบัติงานในอาชีพนี้จะเป็นผู้จบในสาขาวิชาที่ตรงมากขึ้นกว่าสมัยก่อน ซึ่งเดิมมักเป็นผู้ที่จบในสายสังคมศาสตร์เป็นส่วนใหญ่ ความก้าวหน้าในอาชีพนักประชาสัมพันธ์ขึ้นอยู่กับความรู้ความสามารถ และผู้บริหารของหน่วยงานนั้นว่า จะเห็นความสำคัญของงานประชาสัมพันธ์มากน้อยเพียงใด รวมทั้งนโยบายของหน่วยงานใหญ่ด้วย โดยปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมโอกาสความก้าวหน้าของข้าราชการสตรีนั้น ได้แก่ ความรู้ดี ประสบการณ์ รู้จักพัฒนาความรู้ความสามารถ สภาวะทางครอบครัวและฐานะทางเศรษฐกิจ

จากงานวิจัยที่ผู้วิจัยได้นำมาใช้กล่าวอ้างอิง พบว่า เน้นการวิเคราะห์เนื้อหาและศึกษาตัวบุคคลจนละเอียดการศึกษาด้านอื่น มีการศึกษาองค์กรหรือสถาบันสื่อมวลชนน้อยเกินไป การวิจัยที่ผ่านมามักมุ่งศึกษาระบบการสื่อสารมวลชนในบางส่วนโดยมักจะศึกษาเฉพาะการผลิตบัณฑิตตอบสนองต่อภาคธุรกิจ แต่มองข้ามความสัมพันธ์กับบริบทแวดล้อมอื่นๆ เช่น องค์กรภาครัฐ, องค์กรสาธารณกุศล หรือปัญหาของชนกลุ่มน้อยในสังคม ยิ่งไปกว่านั้น ยังศึกษาในลักษณะที่เป็นเอกเทศไม่พิจารณาเชื่อมโยงกับศาสตร์แขนงอื่นๆ

งานวิจัยเรื่อง “พัฒนาการของการศึกษาและฝึกอบรมด้านนิเทศศาสตร์ในประเทศไทย” นี้ นอกจากจะนำผลการวิจัยในหัวข้อต่างๆ ดังกล่าวมาใช้อ้างอิง เปรียบเทียบและอภิปรายผลแล้ว ยังมุ่งจะเพิ่มเติมส่วนที่ขาดไปของการศึกษาวิจัยด้านนิเทศศาสตร์ที่ผ่านมา โดยศึกษาในลักษณะการรวบรวมเอกสารทางประวัติศาสตร์ ศึกษาความสัมพันธ์กับสภาพสังคมอันเป็นการศึกษาเชิงมหภาคและเป็นการศึกษาในระยะยาว ด้วยหวังว่าจะเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ เพื่อใช้ในการอ้างอิงทางนิเทศศาสตร์และสามารถใช้เป็นประโยชน์สำหรับพัฒนาการขององค์ความรู้ด้านนิเทศศาสตร์ของไทยได้ในอนาคต